

MAKEDON MÜZİK FOLKLORUNDA ORYENTAL ÖZELLİKLER

Gyorgi GYORGIYEV*

Makedonya müzik folklorunda oryental özellikleri konusunda şimdiye kadar daha geniş kapsamlı incelemeler yapılmamıştır. Buna birçok neden vardır. Bunlardan biri, önemli ölçüde dış etkilere dayanmayan otonom özellikli güney slav süstratı olarak kendi başına kurulan daha eski müzik stillerinin araştırılmasına gösterilen daha büyük ilgidir.

Bu konunun ciddiliği gözönüne alınarak ve aynı zamanda onun üzerinde çalışma zamanı kısıtlı olduğundan, daha incelikli araştırmaya imkan bulamadık. Bundan dolayı bu raporumda, şimdiye kadar yapılan araştırmalara daha büyük yer ayırarak bu konuda kendi düşüncelerimi de sergileyeceğim.

Düşünceme göre, Makedon müzik folklorunda oryental etkisi üzerinde araştırma süreci, metodoloji açısından genelde tek yönlü gerçekleşmiştir. Yani, bir veya daha çok oryental milletin benzer geleneğiyle paralel çekilmeden ve kıyaslama yapılmadan, yalnız Makedon müzik-folklor malzemesi araştırılmıştır.

Zira Makedonlar, kendi müzik folklorunu İkinci Dünya Savaşından sonra araştırmaya başlamışlar. Bundan önce bilimsel araştırma yapmaları için koşullar yokmuş. Bu araştırmaları yabancılar, en çok Sırlar ve Bulgarlar, siyasî yüklü amaçla yapmışlardır. Bunlardan maada daha iki kişi bu konuda küçük çalışmalar yapmışlardır. Birincisi, Sırp asimilasyon politikası mekanizmasına sokulacağını bilmeyerek, Vladimir Corceviç tarafından 1928 yılından evvel melografi edilmiş Makedon türkülerini analiz eden Belçikalı Ernest Clauson'dur. Clauson'un analiz metniyle bu çalışma, Üsküp'te 1928 yılında, Sırp Halk Türküleri - Güney Sırbistan başlıklı bir kitapta basılmıştır. Clauson, metninde en önemli yeri, Makedon halk türkülerindeki ses

* Üsküp Kiril ve Metodiy Üniversitesi.

dizelerine ayırmıştır. Bu türküleri, yapılarına göre üç esas gruba bölmüş: İslav, çingene ve oryental. Clauson'un neden çingene dizelerini oryantallerden ayırdığı düşündürücüdür. Sunduğu tabloda yedi ayrı tip belirtiyor. Bunlardan yalnız üçünde, oryentalliğin özelliği ve belirtisi sayılan hiyatus mevcuttur. Onlar da sırada üçüncü olan (VI. ve VII. ayak arasında hiyatus olan - a, h, c, d, e, f - gis, h) harmonik mol tipi, altıncısı (IV. ve V. yani VI. ve VII. ayak arasında iki hiyatus olan) öyle denilen “çingene gamı” ve yedincisi (IV. ve V. ayak arasında bir hiyatuslu) “çingene gamının yöresel şekli” diye adlandırdığı tiplerdir.

Çingene gamı - a, h, c, dis, e, f, gis, a

yöresel şekli - a, h, c, dis, e, fis, gis, a

Makedon müzik folklorundaki oryental özelliklere bağlı araştırmalarda büyük sonuçlara varılmamıştır. Fakat elde edilen bilgilerin toplanmasında Çek Ludvig Kuba'nın katkısı büyüktür. Sırp etnomüzikologları V. Corceviç ve M. Miloeviç'in araştırma yaptıkları dönemde, Kuba da Makedonya'da bulunmuş ve araştırmalar yapmıştır. Fakat Sırp etnomüzikologları, Makedon folklorunda oryental özelliklerine, bu konuda hazırladıkları özel projelerinde, gereken ilgiyi göstermemişler. Kuba'nın kanıtlarından çoğu, kesin ve bugün de aktüeldir. Ayrıca bilgileri, güzel kıyaslamalarla tanımlamıştır¹. Bir örnek verelim: “Makedonya... küçük bir Balkanlar gibidir” ve bir tek islav kabilesinin üstünlüğün rağmen “ezelden beri” bütün diğer Balkan ulusları yerleşmiştir. Bundan dolayı: “Makedonya'nın özel bir değeri vardır, çünkü onu özel yapan çoğunluğun ferdiyetidir. Çok ilginç süslü bir mozaik gibidir. İslav zemininde yabancı süsler de yerleştirilmiştir. Kuba'nın hayranlığı şu sözlerle de belirtilmiştir: “Burası renkli, çok tesirli mermerdir. Şehirler genelde çok uuslu labirent gibidir. Burada tahsil görmeyenler ve hatta çocuklar bile bir kaç lisan biliyorlar.”

Batı melodilerinin Makedonya'nın derinliğine, hatta en uzak bölgelerine girdiğini fark ederek ve Makedon melodilerindeki ses dizilerini inceliyerek, mol-dur sistemleri yanısıra eski oryental “gamların” ve onların yapılarından kaynaklanan çeşitli kombinasyonların mevcutluğunu tespit etmiş.

1939 yılında Miloye Miloyeviç (“Güney Sırbistan” diye adlandırdığı) Makedonya'daki halk melodileri tipi konusunda yazdığında, melodilerin yaratıcısı olarak Makedonlu için şunu diyor: “... eski vatanından beraberinde getirdiği kutsallığı koruyarak kendi ırkından müzik elemanlarını oryental olanlarıyla sentez yapmış... Ruhunu ve hayalini Doğu folkloruyla asilleştirmiş

¹ Ludvig Kuba-Guçka, “Glazbena Umyetnost u Makedoniji, Sveta Tsetsiliya, I, Zagreb 1927, ss. 25 - 27.

fakat harfî olarak o folkloru icra etmemiş.. hemen kendine özgü bir şekilde en güzel halk melodilerini yaratmış, bizim ve Balkanlar'ın..."²

Birçok Makedon ortamlarındaki çok uluslu bünye açısından Miloyeviç, Kalkandelen (Tetovo)-Gostivar bölgesinde rastladığı "Karacorcu"ya adanmış bir türkünün analizi vesilesiyle Kuba'nın (çoğunlukta ferdiyet) kanıtlarına bağlanmaktadır³. Bu vesileyle, beraber yaşayan Müslüman ve Ortodoks Makedonya halkı arasındaki fikir durumu farklarının daha derin esaslarına girmeyi denemektedir. Bu konuda Miloyeviç oryental özelliklerinin gelecekteki araştırmalarında, özellikle, Makedonyalı yaratıcının dış dünyayla bütünsel irtibatını ve onun bilincini, araştırma merkezinde tutacak müzik antropolojisi metodunun kullanılmasında yarardan olacak bazı durumları belirtmektedir.

Şimdiye kadar belirtilenlerden anlaşılacağı gibi, melodik elemanlar olarak oryental özelliklere bağlı olan hemen de bütün araştırmalar, genelde ses düzenine ve onlarda yer alan hiyatusa adalıdır.

Bu konuda ilk değişikliği, Makedonya'ya karşı resmi Bulgar asimilasyon siyasetini kabul eden Bulgar Dobri Hristov yapmıştır. "Makedon Bulgarlarının 66 Türküsü" başlıklı kitabında ilk olarak, hemiol ilişkili eşit olmayan ritmlerin oryental kökenine dikkati çekiyor⁴. Makedon müzik folklorunda (ve sadece bazı Bulgar folklorunda) en tipik metro-ritmik strüktürlerin iç yapısını açıklarken Hristov, onların aynı biçimde Türk folklor pratiğinde de yer aldıklarını belirtiyor. Burada kullanılan terimleri de değiştirmemiş. Örneğin Makedon horonu ritmi diye adlandırdığı bir üç bölümlü ve ondan sonra iki bölümlü üç aksanlı metro-ritmik yapı için, Türkiye'de de daha ılımlı tempoyla kullanıldığını ve "usûl-ü devr-i hindî" (Hind horonu ritmi anlamına gelir) olarak adlandırıldığını ve böylece Hindistan asıllı olduğunu gösterdiğini söylüyor⁵.

İkinci Dünya Savaşı sonraları Üsküp'te 1950 yılında Folklor Enstitüsü kuruldu. Makedonlar ilk defa kendi başına kendi müzik folklorunu derlemeye ve araştırmaya başladılar. Enstitü dışında da bilimsel araştırma etkinliği mevcuttu. 1959 yılında, burada sözünü ettiğimiz konuya bağlı olan ilk özel

2 Miloye Miloyeviç, "O Tipu Narodnih Melodiya Yujne Sırbije i Nyihovoy Tzrajajnoy Snazi", *Srpski Knjivni Glasnik*, nova seriya, LVI, no. 6, Belgrad 1939, ss. 441 - 446.

3 Miloye Miloyeviç, "Yedna Makedonska Pesma o Karacorcu", *Muzičke Studije i Članci*, Belgrad 1939, ss. 125 - 134.

4 Dobri Hristov, *66 Pesni na Makedonskite Bilgari*, Sofia 1931.

5 *aynı eser*, s. 7.

çalışma yayınlandı: Metodi Simonovski'nin "Halk Melodilerimizin Ses Malzemelerinde Oryental Özellikler"⁶.

Makedonya müzik folklorunda oryental özellikler konusunda, hacim bakımından küçük, fakat sonuçlar açısından büyük bir çalışmadır. Simonovski'ye göre, Makedon halk türkülerinin ses dizelerindeki hiyatus mevcutluğu, Doğu etkisinin en güçlü kanıtını göstermektedir. "Oryental Tetrahord" olarak adlandırdığı bir tetrahord çerçevesindeki hiyatusun yerini bularak Simonovski, onun aslını araştırmaya girişiyor ve Antik Yunanistan'da kadar yetişiyor. Bundan sonra onun gelişme yolunu izleyerek Balkanlar'da Makedonya da dahil olmak üzere, Türk üstünlük etkisinin koşullandırdığı en büyük tepkiye bağlanıyor.

Diğer Doğu milletlerinin benzer ses dizelerinin terminolojisini açıklarken Simonovski, "f, es, d, c, h, as, g" dizisini fars-arap "makam-ı hicaz" ve "vakhulabharana" ve "Türk sultan-ı yegâhı: "g, fis, es, d, c, v, a, g" veya "suuzinak: g, fis, es, d, c, h, a, g'la kıyaslıyor"⁷.

Simonovski, Makedonya'da oryental etkisinin en büyük ölçüde, sazlar (enstrümanlar) ve özellikle çalgılar denilen profesyonel enstrümental gruplar sayesinde geçtiği kanısına varmıştır. Simonovski'nin bu son kanıtına ve kendi araştırmalarına dayanan etnoorganolog Borivoe Cimrevski, bu konuyu daha kapsamlı işlemeye başlamış ve "Makedonya'da Çalgı Geleneği"⁸ başlıklı, 500 sayfalık bir çalışma yayınlamış. Kuşkusuz bu çalışma Makedonya'da çalgı geleneğinin aydınlatılmasına ışık tutan eşsiz bir eserdir. Aynı zamanda, Makedon müzik folklorunda oryental özellikler konusunda bazı soruları çözümlenmeye yarayan bir eserdir. Cimrevski, çalgının kökenini yayılımını, kullanılmasını, orkestranın oluşumunu incelemiştir. Melodi şekilleri, metro-ritmik yapılar ve ses yapıları araştırmalarının sonuçları, özel önem taşımaktadır. Bu araştırmalar, çok sayıda tablolarla sergilenmiştir. Örneğin, ses yapısını gösteren tabloda müellif, çeşitli dize ve makamların 470 çeşidini sergiliyor. Ayrıca, Makedon çalgı melogramı yanında, Makedonya'da yaşayan Türk halkı arasında kullanılan Türk çalgılarının 21 çalgı melodisini (32 sayfada) sergilemiştir.

Makedon müziği folklorunda oryental özellikler araştırmaları, 1984 yılında, Üsküp Folklor Enstitüsü ve Ankara Folklor Enstitüsü arasında ortak bir çalışmanın yapılmasıyla yeniden canlanmaya başladı. Bu çalışmada Türk tarafı, Makedonya'da yaşayan Türk halkının folklorunu, Makedon tarafı ise Türkiye'ye göç eden Makedonyalıların folklorunu incelemiştir. Bu

⁶ Metodi Simonovski, "Orientalizmi u Tonalnoy Graci Naših Narodnik Melodiye," *Zvuk*, Beograd 1959, ss. 26-27.

⁷ a.g. m., s. 221.

⁸ Borivoe Cimrevski, *Çalgiskata Tradiciya vo Makedoniya*, Skopje 1985.

araştırmanın sonuçları yakında yayımlanacak. Bu kapsamlı konu hakkında aramızdaki işbirliği gelecekte de devam edecek. Bu karşılaşma, gelecekte zengin ve kapsamlı işbirliğine, umutla ve istekle baktığımızın en güzel kanıtıdır.

